

درون مایه: آرایه‌های تقسیم‌بندی حماسی درون‌مایه‌ها

مصطفی رادمرد

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی
و دبیر دبیرستان‌های شهرستان قروه

چکیده

در این پژوهش که با روش (کتابخانه‌ای - تحلیلی) صورت گرفته، درون‌مایه تمام دروس ادبیات فارسی متوسطه با توجه به قالب نگارشی آنها در جدولی مشخص شده است. همچنین، براساس تقسیم‌بندی جهانی محتوای آثار ادبی، محدوده هر قالب نگارشی در یکی از شاخه‌های ادبیات (حماسی، تعلیمی، غنایی و نمایشی) معلوم شده است. سپس، نکات مهم هر پایه به ترتیب موارد مشخص شده در جداول، در قسمت پی‌نوشت بیان شده است. آن‌گاه در قسمت نتیجه‌گیری، تحلیل کیفی داده‌های جداول به ترتیب رایج‌ترین قالب‌های نگارشی و داده‌های کلی بیان شده است. اهمیت این پژوهش علاوه بر تعیین درون‌مایه و محدوده جهانی محتوای دروس از آن جهت است که تا حدودی گروه تقسیم‌بندی جهانی محتوا را در حوزه ادبیات فارسی می‌گشاید و محدوده‌ها را مشخص می‌کند.

کلید واژه‌ها:

تقسیم‌بندی جهانی محتوا، رایج‌ترین قالب‌های نگارشی، درون‌مایه و محتوا.

مقدمه

بحث در باب تعیین ملاک انواع ادبی، همواره یکی از مباحث مورد علاقه منتقدان بوده است. معیارهایی که نه تنها در نزد ملت‌های مختلف، بلکه در یک فرهنگ نزد اشخاص مختلف هم متفاوت است. این تفاوت در دیدگاه در ادبیات غرب، که خاستگاه انواع مباحث ادبی است، در خصوص تعیین محدوده دقیق نیز اشکالات و ایرادهایی دارد؛ حال آن‌که این ایرادها و اشکالات در ادبیات فارسی که صورت‌های کلاسیک آن تا نمونه‌های امروزی بسیار وسیع و گسترده است، بیشتر به نظر می‌آید. به گونه‌ای که تعیین محدوده برای یک اثر ادبی اگر محال نباشد، کاری سخت و دشوار و نیازمند تأمل و مطالعه است. در ادبیات فارسی، انواع ادبی از لحاظ موضوع و ماده طبقه‌بندی می‌شود و تفاوت قالب‌های ادبی، در این تقسیم‌بندی تأثیری ندارد. چنان‌که برای مثال، حماسه و شعر تعلیمی که به لحاظ متمایز بودن موضوع و معنا به دو نوع متفاوت ادبی تعلق دارند، به قالب خاصی متعلق نیستند. بحر متقارب که بنا به وضع و سنت، معمولاً قالب پسندیده حماسه است (شاهنامه و گرشاسب‌نامه)، برای شعر تعلیمی نیز کاربرد دارد (بوستان).

توجه به تقسیم‌بندی محتوایی دروس گنجانده شده در کتب ادبیات فارسی متوسطه براساس تقسیم‌بندی جهانی محتوا تا حدودی می‌تواند گره محدوده هر کدام از انواع حماسی، تعلیمی، غنایی و نمایشی را بگشاید و نتایج آن نیز مفید واقع گردد. البته این روند تقسیم‌بندی جهانی محتوا و ارائه آن در آغاز کتاب ادبیات پایه اول دبیرستان، این ذهنیت را ایجاد می‌کند که سراسر فصول و دروس کتاب و حتی در پایه‌های بالاتر دبیرستان ارائه دروس براساس همین شیوه است؛ حال آنکه تنها در چند درس آغازین، به اختصار نمونه‌هایی ذکر شده و فصول دیگری از قبیل ادبیات پایداری، ادبیات داستانی، عرفانی، تطبیقی و ادب برون‌مرزی مطرح شده است.

در این پژوهش سعی شده است درون‌مایه همه متون نظم و نثر ادبیات متوسطه و همچنین جایگاه آنها در تقسیم‌بندی جهانی محتوا مشخص شود. آنچه اهمیت دارد، داده‌های جدولی و همچنین نتایج این پژوهش است که میزان تأثیر و تأثر درون‌مایه را در تقسیم‌بندی جهانی محتوا آشکار کرده است و تا حدودی می‌تواند در شناساندن محدوده تقسیم‌بندی جهانی آثار ادبی، آن هم در ادب فارسی، راه‌گشا باشد. پیش از تحلیل جدولی متون، بیان توضیحاتی - بسیار مختصر و اجمالی - در مورد واژه‌های کلیدی مقاله ضروری به نظر می‌رسد.

محتوا (تعریف لغوی):

«صفت فاعلی از احتواء، گرداگرد فراگیرنده و از هر سویی به چیزی فراز آینده، گرداگرد گیرنده، محیط شنونده، شامل شنوده، درون و داخل چیزی، در برداشته شده» (دهخدا، ذیل محتوا: ۱۳۴۱) و در اصطلاح: «موضوع یا محتوا همان اندیشه کلی است که زیربنای داستان، شعر یا نوشته قرار می‌گیرد» (داد، ۱۳۱: ۱۳۸۱) - «شامل مجموعه پدیده‌ها و حادثه‌هایی است که داستان را می‌آفریند. به عبارت دیگر، موضوع یا محتوا قلمروی است که در خلاقیت می‌تواند درون‌مایه خود را به نمایش بگذارد» (میرصادقی، ۱۳۷۶: ۳۰۰). «موضوع هر داستان، مفهومی است که داستان درباره آن نوشته می‌شود. موضوع به لحاظ ساختاری مانند پیکری است که اندام‌های داستان یا اثر به آن مربوط‌اند و رویدادها، مستقیم و غیرمستقیم، باید به نحوی با آن مربوط باشند» (مستور، ۱۳۷۶: ۲۸).

درون‌مایه (مضمون) - تعریف لغوی:

«تشکیل شده از «درون» به معنی داخلی و میان، به اضافه مایه به معنی اصل هر چیز، مصدر و اساس، و در مجموع، درون‌مایه به معنی اصل درونی هر چیز است. مضمون نیز در لغت به معنی در میان گرفته شده است یا آنچه از کلام و عبارت مفهوم شود (داد، ۱۳۸۱: ۱۳۱). در اصطلاح: «درون‌مایه و مضمون عبارت از فکر اصلی و مسلط بر هر اثری است؛ خط یا رشته‌ای که در خلال اثر کشیده می‌شود و موقعیت‌های داستان را به هم می‌پیوندد» (همان: ۱۳۱) به عبارتی، «درون‌مایه، برآیند معنوی داستان است و از این رو در پرورش و پرداخت آن، همه عناصر داستانی به نحوی دخالت دارند. این دخالت براساس هماهنگی، نظم و انسجام درونی عناصر داستان صورت می‌گیرد.

درواقع، درون‌مایه هر اثر ثمره نظمی دقیق میان عناصر داستان است که از این نظم وحدت هنری تعبیر می‌شود.

بنابراین، درون‌مایه گرچه زاینده وحدت هنری است، خود وحدت هنری نیست و به قولی نسبت آن با وحدت هنری مثل نسبت نور است با چراغ.

گویای درون‌مایه چنان پرتوی است که از چراغ وحدت هنری ساطع می‌شود» (مستور، ۱۳۷۶: ۳۲).

تقسیم‌بندی آثار هنری براساس اندیشه و محتوا

الف: ادبیات حماسی، ب: ادبیات غنایی، ت: ادبیات نمایشی (ادبیات اول دبیرستان ۱۰).

رایج‌ترین قالب‌های نگارشی «نظم و نثر»:

نظم: «غزل - غزل‌واره» (غزل‌واره اصطلاحی است که پس از پیدایش شعر نو در ایران درباره اشعاری که با محتوای غنایی، اما در قالب آزاد یا غیر از قالب و قواعد سنتی سروده شود، به کار می‌رود (داد، ۱۳۸۰: ۲۱۷). نظم و فارسی شامل قصیده مثنوی، رباعی، دوبیتی، ترجیع‌بند، ترکیب‌بند، قطعه، چهارپاره، شعر نو (نیمایی، سپید و موج نو) و مفرد است.

نثر: نثرهای خطایی، تاریخی، تعلیمی، داستانی، شاعرانه‌وزیرشاخه‌های سفرنامه، زندگی‌نامه، حسب حال، مقاله، داستان، نمایشنامه، فیلم‌نامه، قطعه ادبی، حسب حال، تک‌نگاری و... (رستگار فسایی)

ردیف درس	عنوان درس	صفحه	منبع	نویسنده یا شاعر
اول	ستایش خدا و پیغمبر	۳	تاریخ جهانگشا	عطاملک جوینی
اول	با تو یاد هیچ کس نبود روا	۵	مثنوی معنوی	مولانا جلال الدین بلخی
دوم و سوم	رزم رستم و سهراب ۱ و ۲*	۱۱	شاهنامه	فردوسی
چهارم	میرعلم‌دار	۲۴	تعزیه و تعزیه‌خوانی	-
پنجم	سمک و قطران	۳۶	سمک عیار	فرامرزین خداداد کاتب ارجانی
ششم	خیر و شر	۴۳	هفت پیکر	نظمی
هفتم	طوطی و بقال	۵۱	مثنوی معنوی	مولوی
هشتم	گل‌هایی که در نسیم آزادی می‌شکفتند	۵۹	روزنامه کیهان (بهمن ۵۷)	سیمین دانشور
هشتم	خط خورشید	۶۴	مثل چشمه، مثل رود	قیصر امین‌پور
نهم	دریا دلان صف شکن ۲*	۶۸	مجموعه «روایت فتح»	شهیدمرتضی آوینی
نهم	شعر «پاسخ» ۳*	۷۴	مجموعه «ریشه در ابر»	محمدرضاعبدالملکیان
دهم	هدیه ناتمام	۷۹	پیک معلم و خانواده «دوره ۶»	رابرت راکس
یازدهم	مسافر ۵۴	۸۴	-	کریستف فردریش شیلر
یازدهم	فردوسی	۸۵	کتاب «برخوراندیشه‌ها»	فرانسوا کوپه مترجم جواد حدیدی
یازدهم	قطرات سه‌گانه	۸۶	مجله بهار	تریللو (ایتالیایی) مترجم: یوسف اعتصام‌المک
یازدهم	نیایش «پروردگار» ۵*	۸۸	-	رابیندرانات تاگور مترجم: محمدتقی مقتدری
دوازدهم	از کعبه گشاده گردد این در	۹۲	لیلی و مجنون	نظمی
سیزدهم	در امواج سند	۹۶	-	مهدی حمیدی شیرازی
چهاردهم	هنر و سخن	۱۰۳	قابوس‌نامه	عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر
چهاردهم	کدام قبله	۱۰۶	بوستان	سعدی
چهاردهم	متاع جوانی	۱۰۷	دیوان شعر	پروین اعتصامی
پانزدهم	فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی	۱۱۲	کتاب فرهنگ برهنگی و...	غلامعلی حداد عادل
شانزدهم	مسجد جلوه‌گاه هنر اسلامی ۶*	۱۱۸	از چیزهای دیگر	عبدالحسین زرین‌کوب
هفدهم	کلاس نقاشی ۷*	۱۲۳	اتاقی آبی	سهراب سپهری
هجدهم	مشروطه خالی ۸*	۱۳۰	-	دهخدا
هجدهم	نالۀ مرغ اسیر ۹*	۱۳۵	دیوان شعری	عارف قزوینی
نوزدهم	حاکم و فرارش	۱۳۷	سیاحت‌نامه ابراهیم‌بیگ	زین‌العابدین مراغه‌ای
نوزدهم	مرغ گرفتار ۹*	۱۴۰	دیوان شعر	بهار
بیستم	سفر به بصره	۱۴۵	سفرنامه	ناصر خسرو
بیستم	پرستو در قاف	۱۴۸	سفرنامه «پرستو در قاف»	علیرضا قزوه
بیست‌ویکم	زندگی من	۱۵۲	-	هلن کلر
بیست‌ودوم	پیر مرد چشم ما بود	۱۵۸	-	جلال آل احمد
بیست‌وسوم	«مسافر» ۱۰*	۱۶۷	-	اقبال لاهوری
-	«دیده ور»	۱۶۷	-	اقبال لاهوری
بیست‌وسوم	«سروری»	۱۶۸	-	اقبال لاهوری
بیست‌وسوم	«دریا»	۱۶۸	-	اقبال لاهوری
بیست‌وسوم	لاله آزاد ۱۱*	۱۶۹	مجموعه «نوا کوهسار»	محمدابراهیم صفا
بیست‌وچهارم	تا هست عالمی تا هست آدمی	۱۷۲	-	عبید رجب
بیست‌وچهارم	مناجات	۱۷۷	-	دکتر مصطفی چمران

قالب نگارشی	محتوا یا موضوع	حوزه تقسیم‌بندی جهانی بر اساس اندیشه و محتوا	درون‌مایه
نثر	ستایش خدا و پیغمبر (ص)	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (مثنوی)	یکتاپرستی و توحید	ادبیات تعلیمی	مددجویی برای وصل به ذات حق
شعر (مثنوی)	نبرد رستم و سهراب	ادبیات حماسی	تقابل جوانی و پیری، تجربه و خامی
داستان (نظم و نثر)	حضرت ابوالفضل عباس (ع) و عاشورا	ادبیات نمایشی	تصویر وفاداری، جوانمردی و شهامت
داستان (نثر)	سمک و قطران	ادبیات غنایی	شجاعت، هوشیاری و چاره‌اندیشی
داستان (نظم و نثر)	خوبی و بدی	ادبیات تعلیمی	تقابل نیک‌اندیشی و بدسگالی
شعر (مثنوی)	طوطی و بقال	ادبیات تعلیمی	سطحی نگری و قضاوت عجولانه
خاطره (نثر)	تظاهرات و قیام‌های مردم قبل از انقلاب	ادبیات غنایی	ایثار و فداکاری
شعر (نو)	ستم حکومت طاغوت و بازگشت امام	ادبیات غنایی	توصیف (نمادین)
خاطره - داستان (نثر)	رزندگان و جنگ	ادبیات غنایی	توصیف ایمان به عنوان عامل رسیدن به هدف
شعر (نو)	دعوت به تلاش در راه ایمان و عقیده	ادبیات تعلیمی	مقاومت و پایداری
داستان کوتاه (نثر)	هدیه دادن به مادر	ادبیات غنایی	فداکاری و ایثار
قطعه ادبی (نثر)	سفر به پایان دنیا	ادبیات تعلیمی	محدودیت بینش ما در درک حد و مرز جهان
قطعه ادبی (نثر)	عظمت مقام فردوسی	ادبیات تعلیمی	سرانجام نیکی و عاقبت بدی
قطعه ادبی (نثر)	مناظره سه قطره	ادبیات تعلیمی	قداست مخلوقات با منشأ روحی
(نثر)	نیازمندی و مددخواهی	ادبیات غنایی	عجز انسان
شعر (مثنوی)	عشق مجنون به لیلی	ادبیات غنایی	تأثیر عشق و درمان ناپذیری آن
شعر (چهارپاره)	نبرد جلال‌الدین با مغولان	ادبیات غنایی	وطن‌دوستی
نثر تعلیمی (مسجع)	هنر سخن گفتن	ادبیات تعلیمی	فضیلت خرد و دانش
شعر (مثنوی)	تعظیم در برابر شاه	ادبیات تعلیمی	حرص و طمع
شعر (قطعه)	دوره جوانی	ادبیات تعلیمی	دانستن قدر جوانی
مقاله «ترغیبی» (نثر)	مشکل فرهنگی پوشش	ادبیات تعلیمی	تقلید کور کوران از فرهنگ غربی
مقاله «نثر تعلیمی»	بافت هنری مساجد اسلامی	ادبیات تعلیمی	تطابق هنر اسلامی با دین
خاطره - داستان (نثر)	کلاس نقاشی	ادبیات غنایی	زیرکی و چاره‌گری در هنگام گرفتاری
مقاله (نثر)	بی‌مایه بودن نهضت مشروطه	ادبیات غنایی	تحمیلی و فرمایشی بودن نمایندگان مشروطه
شعر (غزل)	سلطه بیگانگان بر کشور و ستم محمدعلی شاه	ادبیات تعلیمی	وطن‌دوستی
سفر نامه (نثر)	اوضاع نابسامان جامعه مورد بازدید شاعر	ادبیات غنایی	رشوه‌خواری، غفلت‌زدگی، بی‌قانونی و...
شعر (غزل)	زندانی شدن شاعر	ادبیات تعلیمی	آزادی و وطن
سفر نامه (نثر)	سفر به بصره	ادبیات غنایی	دگرگونی حالات و شرایط زمانه
سفر نامه (نثر)	سفر به مدینه و بقیع	ادبیات غنایی	توصیف
حسب حال (نثر)	هلن کلر	ادبیات غنایی	تلاش و پشتکار
مقاله (نثر)	زندگی و مرگ نیمابوشیخ	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (دوبیتی)	خود شاعر	ادبیات غنایی	درک نشدن توسط مردم
شعر (دوبیتی)	ناخشنودی از نبود بینش و درک	ادبیات غنایی	شکایت
شعر (دوبیتی)	آزادی آدمی و سرنوشت	ادبیات تعلیمی	تحرك و تلاش در زندگی
شعر (دوبیتی)	زندگی	ادبیات تعلیمی	تحرك و تلاش در زندگی
شعر (مسمط/مخمس ترجیعی)	گل لاله	ادبیات غنایی	توصیف نمادین آزادی، آزادی و وارستگی
شعر (نو)	زبان فارسی	ادبیات غنایی	عشق و ارادت به زبان فارسی
نثر	نیازمندی و مددخواهی	ادبیات غنایی	عجز انسان

ردیف درس	عنوان درس	صفحه	منبع	نویسنده یا شاعر
اول	الهی	۱	مناجاتنامه	خواجه عبدالله انصاری
اول	همای رحمت	۲	کلیات اشعار	شهریار
دوم	رستم و اشکبوس	۷	شاهنامه	فردوسی
سوم	حمله حیدری	۱۲	حمله حیدری	باذل مشهدی
چهارم	بچه‌های آسمان	۱۵	فیلم‌نامه «بچه‌های آسمان»	مجید مجیدی
پنجم	کیاب غاز ۱۲ *	۲۹	یکی بود، یکی نبود	جمالزاده
ششم	گیله‌مرد	۴۳	داستان «گیله‌مرد»	بزرگ علوی
هفتم	سووشون	۵۴	داستان «سووشون»	سیمین دانشور
هشتم	کلبه عموتم ۱۳ *	۶۵	داستان کلبه عموتم	هریت پیچر استو
هشتم	تو را می‌خوانم ۱۴ *	۷۲	—	پابلو نرودا
نهم	در بیابان‌های تبعید ۱۵ *	۷۴	—	جبران خلیل جبران
نهم	از یک انسان ۱۵ *	۷۶	—	محمود درویش
دهم	دخترک بینوا	۸۰	بینوایان	ویکتور هوگو
یازدهم	هدیه سال نو	۸۷	—	اُهنری (ویلیام سیدنی پورتر)
یازدهم	مائده‌های زمینی	۹۳	مائده‌های زمینی	آندره ژید مترجم: داریوش و آل محمد
دوازدهم	در آرزوی تو باشم	۹۷	کلیت	سعدی
دوازدهم	دل می‌رود ز دستم	۹۸	دیوان	حافظ
سیزدهم	باغ عشق	۱۰۱	دیوان	سنایی
دوازدهم	پیدای پنهان	۱۰۳	فیه ما فیه	مولوی
چهاردهم	تربیت انسانی و سنت ملی ما	۱۰۷	کتاب «آزادی و تربیت»	محمود صناعی
پانزدهم	جلوه‌های هنر در اصفهان	۱۱۰	کتاب «صغیر سمرغ»	محمدعلی اسلامی ندوشن
شانزدهم	خسرو * ۱۶	۱۱۴	مجموعه داستان «عمو غلام»	عبدالحسین وجدانی
شانزدهم	مایع حرف شویی * ۱۷	۱۲۰	—	جلال رفیع
هفدهم	داروگ * ۱۸	۱۳۰	—	نیمایوشیچ
هفدهم	باغ من * ۱۹	۱۳۱	—	اخوان ثالث
هفدهم	انتظار	۱۳۳	—	طاهره صفارزاده
هجدهم	سفر به خیر * ۲۰	۱۳۶	مجموعه «در کوچه‌های نیشابور»	شفعی کدکنی
هجدهم	در سایه‌سار نخل ولایت	۱۳۷	مجموعه «در سایه‌سار نخل ولایت»	سیدعلی موسوی گرمارودی
نوزدهم	حدیث جوانی	۱۴۳	مجموعه «سایه عمر»	رهی معیری
نوزدهم	در کوچه‌سار شب * ۲۱	۱۴۴	—	هوشنگ ابتهاج
بیستم	مدرسه امام شوشتری	۱۴۷	سفرنامه «ابن بطوطه»	ابن بطوطه مترجم: محمدعلی موحد
بیستم	به سوی تخت جمشید	۱۵۱	سفرنامه «به سوی اصفهان»	پیر لوتی مترجم: بدرالدین کتابی
بیست و یکم	خاطرات اعتمادالسلطنه	۱۵۸	کتاب‌روزنامه‌خاطرات اعتمادالسلطنه»	محمدحسن خان صنیع‌الدوله
بیست و دوم	شخصی به هزار غم...	۱۶۹	دیوان	مسعود سعد سلمان
بیست و دوم	طرحی از یک زندگی	۱۷۰	کتاب «طرحی از یک زندگی»	پوران شریعت‌رضوی
بیست و سوم	کعبه مخفی (آی آبشار)	۱۸۰	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۰	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۰	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۰	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۱	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۱	—	زیب النسا
بیست و سوم	—	۱۸۱	—	زیب النسا
بیست و چهارم	مسافر	۱۸۴	—	محمد کاظم کاظمی
بیست و چهارم	ریشه پیوند * ۲۲	۱۸۶	تذکره الاولیاء	اسکندر ختلاتی
بیست و چهارم	مناجات	۱۸۸	—	عطار نیشابوری

قالب نگارشی	محتوا یا موضوع	حوزه تقسیم‌بندی جهانی بر اساس اندیشه و محتوا	درون‌مایه
نثر مسجع	نیازمندی و مددخواهی	ادبیات غنایی	عجز انسان
شعر (غزل)	حضرت علی (ع)	ادبیات غنایی	توصیف عشق و ارادت قلبی به حضرت علی (ع)
شعر (مثنوی)	نبرد رستم و اشکبوس	ادبیات حماسی	توصیف حماسی قدرت رستم به عنوان نماد ملی
شعر (مثنوی)	نبرد حضرت علی (ع) با عمر بن عبدود	ادبیات حماسی	توصیف شجاعت و قدرت حضرت علی (ع)
داستان (فیلم‌نامه)	تلاش کودکانه برای جبران کمبود اقتصادی	ادبیات نمایشی	تصویر صداقت و سادگی کودکانه
داستان (نثر)	انعکاس اعمال آدمی در زندگی	ادبیات غنایی	طنز
داستان (نثر)	عدالت‌خواهی و مبارزه با استبداد اربابان خودکامه	ادبیات غنایی	ظلم‌ستیزی
داستان (نثر)	دغدغه‌های عاطفی یک همسر وفادار	ادبیات غنایی	ظلم‌ستیزی
داستان (نثر)	دعوت به پایداری و مقاومت در برابر مشکلات	ادبیات تعلیم (تبلیغی)	ایمان، صداقت و آزادگی
شعر (نو)	دعوت به پایداری	ادبیات تعلیمی	پایداری و مقاومت
شعر (نو)	آلام و مصیبت‌های مردم فلسطین	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	ظلم و ستم به مردم فلسطین	ادبیات غنایی	ناپایداری ظلم
داستان (نثر)	زندگی دردآلوده دخترک تیره‌روزی به نام کوزت	ادبیات غنایی	دغدغه‌های عاطفی یک دختر بچه
داستان (نثر)	خرید هدیه سال نو	ادبیات غنایی	عشق
قطعه ادبی (نثر)	ناتوانی انسان در درک ذات حق	ادبیات غنایی	عشق به هستی (عرفانی)
شعر (غزل)	بی‌تابی برای وصل به محبوب	ادبیات غنایی	عشق
شعر (غزل)	بیان چند آموزه اخلاقی و عرفانی	ادبیات تعلیمی	معرفی
شعر (قصیده)	ناپایداری دنیا و توجه به عالم معنا	ادبیات تعلیمی	عرفانی
حکایت (نثر)	عنایت حق، لازمه عبودیت	ادبیات تعلیمی	عرفانی و دینی
مقاله (نثر)	سابقه تعلیم و تربیت در ایران	ادبیات تعلیمی	معرفی
سفرنامه (نثر)	بافت روحانی و معنوی هنر معماری اصفهان	ادبیات غنایی	توصیف
داستان کوتاه (نثر)	مشکل فرهنگی	ادبیات غنایی	توصیف اعتیاد خسرو
مقاله (نثر)	مشکل فرهنگی	ادبیات تعلیمی	پرگویی
شعر (نو)	ظلم و ستم حاکم بر روزگار شاعر	ادبیات تعلیمی	توصیف (نمادین)
شعر (نو)	پاییز از دید شاعر	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	انتظار برای ظهور امام زمان (عج)	ادبیات غنایی	ارتباط انقلاب اسلامی و ظهور امام زمان (عج)
شعر (نو)	اهمیت آزادی و آزادگی	ادبیات تعلیمی	تقابل نمادهای آزادی و اسارت
شعر (نو)	منزلت و عظمت حضرت علی (ع)	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	بی‌بهره بودن دوره جوانی	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	ستم حاکم بر جامعه و دعوت به مقاومت	ادبیات تعلیمی	ظلم‌ستیزی
سفرنامه (نثر)	مدرسه امام شوشتری، جزیره کیش و شعر فارسی در چین	ادبیات غنایی	توصیف
سفرنامه (نثر)	ویژگی‌های تاریخی تخت جمشید	ادبیات غنایی	توصیف
خاطره، لطیفه یا فکاهه	مختلف	ادبیات غنایی	طنز
شعر (قصیده)	گرفتاری‌های زندان	ادبیات غنایی	شکوائیه
شرح حال (نثر)	حالات شخصی دکتر شریعتی	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (رباعی)	غم و ناراحتی	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (مفرد)	شکسته شدن آیینۀ چینی	ادبیات غنایی	دوری از غرور
شعر (رباعی)	غفلت از یاد خدا	ادبیات تعلیمی	عرفانی
شعر (مفرد)	دلجویی از دیگران	ادبیات غنایی	اخلاقی
شعر (مفرد)	سرنوشت آدمی	ادبیات غنایی	اصالت وجودی
شعر (مفرد)	بهره رساندن به دیگران	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (رباعی)	ماهیت و ارزش سخنان خود شاعر	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	تأثر شاعر از شهادت هم‌سنگر خود	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	عشق به زبان، ادبیات وطن ادبی	ادبیات غنایی	توصیف
نثر	نیازمندی و مددخواهی	ادبیات غنایی	عجز انسان

جدول بررسی درون‌مایه‌ها و حوزه جهانی محتوای دروس ادبیات فارسی پایه سوم دبیرستان (عمومی)
با توجه به قالب نگارشی آن‌ها

ردیف درس	عنوان درس	صفحه	منبع	نویسنده یا شاعر
اول	ما همچنان در اول وصف تو مانده‌ایم	۱	گلستان	سعدی
اول	افلاک، حریم بارگاہت	۴	دیوان	جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی
دوم	رزم رستم و اسفندیار	۹	شاهنامه	فردوسی
سوم	کمال‌الملک	۱۴	فیلم‌نامه «کمال‌الملک»	علی حاتمی
چهارم	«گاو»	۲۶	کتاب «عزاداران بیل»	غلامحسین ساعدی
پنجم	گلدسته‌ها و فلک	۳۸	کتاب «پنج داستان»	جلال‌آل احمد
ششم	قاضی بست* ۲۳	۴۹	تاریخ بیهقی	ابوالفضل علی بیهقی
هفتم	بیهقی و هنر نویسندگی او	۵۴	-	غلامحسین یوسفی
هشتم	خون خورشید* ۲۴	۶۲	کتاب «آنجا که حق پیروز است»	پرویز خرسند
هشتم	بانگ جرس* ۲۵	۶۷	-	حمید سبزواری
نهم	تپه‌های برهانی	۷۱	تپه‌های برهانی	حمیدرضا طالقانی
نهم	باغ نگاه	۷۸	-	علیرضا قزوه
دهم	ترانه من	۸۳	-	ویلیام شکسپیر
دهم	سه پرشش	۸۴	-	لئو تولستوی
یازدهم	ققنوس	۸۹	-	سیلوا تانزد وارنر
یازدهم	چشم به راه	۹۵	مجموعه «ماه نو و مرغان آواره»	رابین راناتاگور
دوازدهم	امید دیدار	۱۰۱	منظومه «ویس و رامین»	فخرالدین اسعد گرگانی
دوازدهم	آفتاب وفا	۱۰۳	دیوان	خاقانی شروانی
سیزدهم	پروانه بی پروا	۱۰۵	منطق‌الطیر	عطار نیشابوری
سیزدهم	سخن تازه	۱۰۶	کلیات شمس	مولانا
چهاردهم	کبوتر طوق‌دار	۱۱۳	کلیله و دمنه	-
چهاردهم	از ماست که بر ماست	۱۱۶	دیوان	ناصر خسرو
پانزدهم	نوروز	۱۱۸	-	علی شریعتی
پانزدهم	زاغ و کبک	۱۲۳	نخفه‌الاحرار	عبدالرحمان جامی
شانزدهم	هجرت	۱۲۷	مجموعه «رجعت سرخ ستاره»	محمدعلی معلم دامغانی
شانزدهم	آفتاب پنهانی	۱۲۹	-	قیصر امین پور
شانزدهم	قرآن مصور	۱۳۰	-	سلمان هراتی
هفدهم	قاصدک	۱۳۲	کتاب «در انتظار شاعر»	علی مؤذنی
هجدهم	نیاز روحانی	۱۴۲	-	فاطمه راکعی
هجدهم	چشم‌های زمین	۱۴۳	مجموعه «نجوای جنون»	ساعد باقری
هجدهم	بر موج بلند	۱۴۴	-	نصرالله مردانی
هجدهم	ساز شکسته	۱۴۴	-	سیدحسن حسینی
هجدهم	تقدیمی	۱۴۵	-	وحید امیری
هجدهم	اجازه	۱۴۵	-	مصطفی علی پور
نوزدهم	بخوان	۱۵۰	کتاب «پیامبر»	زین‌العابدین رهنما
بیستم	بوی جوی مولیان	۱۵۷	داستان «بخارای من، ایل من»	محمدبهمین بیگی
بیست‌ویکم	اقلیم عشق	۱۶۷	-	سیداحمد هاتف اصفهانی
بیست‌ودوم	موسی و شبان	۱۷۱	مثنوی معنوی	مولانا جلال‌الدین بلخی
-	شب‌نم عشق	۱۷۵	مرصادالعباد	نجم‌الدین دایه

قالب نگارشی	محتوا یا موضوع	حوزه تقسیم‌بندی جهانی بر اساس اندیشه و محتوا	درون‌مایه
تحمیدیه (نظم و نثر)	ناتوانی در وصف خداوند	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (ترکیب‌بند)	نعت و ستایش پیامبر	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نظم و نثر)	نبرد رستم و اسفندیار	ادبیات حماسی	تقابل آزادی و اسارت، پیری و جوانی
(فیلم‌نامه) (نثر)	برخورد با کمال‌الملک با رضاخان	ادبیات نمایشی	تقابل آزادی و شهامت در برابر استبداد
فیلم‌نامه (نثر)	وابستگی شدید به یک گاو	ادبیات نمایشی	تصویر فقر فرهنگی و اقتصادی
داستان (نثر)	شیطنت کودکانه برای رفتن به بالای گلدسته مسجد	ادبیات غنایی	کنجکوی
شرح حال (نثر)	برخورد قاضی بست با هدایای امیر مسعود	ادبیات غنایی	آزادی و آزادمنشی
مقاله (نثر)	بی‌هقی و هنر نویسندگی او	ادبیات تعلیمی	تحلیل و بررسی
خاطره- داستان (نثر)	عاشورا و رشادت انس بن حارث	ادبیات غنایی	مقاومت و پاک‌بازی در راه حق
شعر (مثنوی)	دعوت به مقاومت و پایداری	ادبیات تعلیمی (تبلیغی)	پیوند میان انقلاب و مبارزات فلسطین
خاطره- داستان (نثر)	مقاومت و پایداری رزمندگان	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	تقدیم شدن چشمان جانبازی در راه ایمان و عقیده‌اش	ادبیات غنایی	پایداری و مقاومت
شعر (غزل‌واره)	ستایش جوانی و شعر شاعر	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نثر)	اخلاقی	ادبیات تعلیمی	دعوت به نیکی و درستی
داستان (نثر)	سوءاستفاده از پرنده‌ای به نام ققنوس	ادبیات غنایی	هوس‌رانی و طمع
شعر (نو)	عبودیت و بندگی	ادبیات غنایی	لطف و رحمت خدا
شعر (مثنوی)	امید داشتن به دیدار معشوق	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	ارجمندی مقام معشوق	ادبیات غنایی	عرفانی
شعر (مثنوی)	بی‌باکی عاشق واقعی از مشکلات	ادبیات غنایی	عشق
شعر (غزل)	پیوستن به محبوب واقعی	ادبیات غنایی	عشق و عرفان
داستان (نثر)	گرفتاری گروهی از پرندگان در دام صیاد	ادبیات تعلیمی	رعایت حقوق متقابل رئیس و مرئوس
شعر (قصیده)	ریشه‌های شکست آدمی	ادبیات تعلیمی (نمادین و تمثیلی)	عاقبت‌نگری و دوری جستن از تکبر
مقاله (نثر)	نوروز	ادبیات تعلیمی	تناسب نوروز با هویت ملی و اسلامی
شعر (مثنوی)	تقلید کور کورانه و خودباختگی	ادبیات تعلیمی (نمادین)	توجه به عواقب تقلید کور کورانه
شعر (مثنوی)	انقلاب و امام‌خمينی (ره)	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	انتظار موعود (عج)	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	دعوت به بینش عرفانی داشتن و عشق به طبیعت	ادبیات تعلیمی	عرفان
داستان (نثر)	احساسات درونی فرزند شهید	ادبیات غنایی	ارتباط عاطفی شدید میان شهید و فرزند شهید
شعر (غزل)	رحلت امام‌خمينی (ره)	ادبیات غنایی	توصیف غم و اندوه دوری امام (ره)
شعر (غزل)	فداکاری‌های مردم	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (رباعی)	تشییع پیکر پاک شهید	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (رباعی)	غم عشق و مقام والای آن	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (رباعی)	شادباش و تبریک	ادبیات غنایی	طراوت، سرزندگی و لحظه‌ای بودن عشق
شعر (رباعی)	صداقت، شادابی و پویایی عشق	ادبیات غنایی	توصیف
شرح حال (نثر)	کوه حرا و نیروی وحی بر پیامبر	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نثر)	فرهنگ و اقلیم ایل قشقایی	ادبیات غنایی	طنز
شعر (ترجیع‌بند)	مسئله وحدت وجود	ادبیات تعلیمی	عرفان
شعر (مثنوی)	برخورد موسی (ع) با چوپان در حال نیایش	ادبیات تعلیمی	خلوص نیت در عبادت
(نثر)	آغاز خلقت آدم	ادبیات غنایی	عظمت مقام آدم

جدول بررسی درون‌مایه‌ها و حوزه‌ جهانی محتوای دروس ادبیات فارسی پایه سوم دبیرستان (انسانی)
 با توجه به قالب نگارشی آن‌ها

ردیف درس	عنوان درس	صفحه	منبع	نویسنده یا شاعر
اول	ستایش خدا	۳	گل و نوروز	خواجوی کرمانی
اول	نعت پیامبر* ۲۶	۴	بوستان	سعدی
دوم	رستم و اسفندیار (۱)	۸	شاهنامه	فردوسی
سوم	رستم و اسفندیار (۲)	۱۴	شاهنامه	فردوسی
چهارم	بازرگان و طرار	۲۲	کتاب «فرج بعد از شدت»	قاضی حسن تنوخی
پنجم	دیوار	۲۵	«دیوار»	جمال میرصادقی
ششم	در آتش افکندن حضرت ابراهیم	۳۶	قصص انبیاء	ابواسحق نیشابوری
هفتم	بردار کردن حسنگ وزیر	۳۹	تاریخ بیهقی	ابوالفضل بیهقی
هشتم	داستان شیر و گاو	۴۹	کلیله و دمنه	—
نهم	چگونگی تصنیف گلستان	۵۷	گلستان	سعدی
دهم	در سبب عید نوروز* ۲۷	۶۲	سفینه طالبی (احمد)	طالبوف
یازدهم	دانش، دبیری و شاعری* ۲۸	۶۷	دیوان	ناصر خسرو
دوازدهم	پیدا و پنهان	۶۹	دیوان	فخرالدین عراقی
دوازدهم	الفت موج	۷۱	دیوان	کلیم کاشانی
سیزدهم	از درد سخن گفتن	۷۶	مجموعه شعر «اما»	مهرداد اوستا
سیزدهم	راز رشید	۷۸	مجموعه شعر «گنجشک و جبرئیل»	سیدحسن حسینی
چهاردهم	گل‌های چیده	۸۱	—	غلامرضا قدسی
چهاردهم	سایه خورشید	۸۳	—	مشفق کاشانی «عباس کی منش»
پانزدهم	کرامت آبی	۸۵	—	سهیل محمودی
پانزدهم	سجاده سبز	۸۷	مجموعه «تبسم‌های شرقی»	زکریا اخلاقی
شانزدهم	طاق بستان	۹۲	سفرنامه	ناصرالدین شاه قاجار
شانزدهم	چندشهر کویری	۹۶	کتاب «بیاض سفر»	ایرج افشار یزدی
هفدهم	دیدار* ۲۹	۱۰۰	رمان «سه دیدار»	نادر ابراهیمی
هجدهم	عرفان اسلامی	۱۰۷	مقدمه مصباح‌الهدایه و مفتاح‌الکفایه	عزالدین محمود کاشانی
نوزدهم	در محراب عشق	۱۱۰	کشف‌الاسرار و عدی‌الابرار	رشیدالدین میبیدی
نوزدهم	در بیان شریعت، طریقت، حقیقت و انسان کامل	۱۱۱	کتاب «انسان کامل»	عزیزالدین بن محمد نسقی
بیستم	جمال جان‌فزای روح جانان	۱۱۳	گلشن راز	شیخ محمود شبستری
بیست‌ویکم	سی مرغ و سیمرغ	۱۲۰	منطق الطیر	عطار نیشابوری
بیست‌ودوم	طوطی و بازرگان	۱۲۸	مثنوی معنوی	مولوی
بیست‌وچهارم	تولد دیگر	۱۴۰	مجله گل آقا، مهرماه (۷۷)	مسعود کیمیایگر
بیست‌وپنجم	دزد و مهتاب* ۳۰	۱۴۵	—	کاستن یاری
بیست‌وپنجم	شولم شولم* ۳۰	۱۴۶	کلیله و دمنه	مترجم: نصرالله منشی
بیست‌وپنجم	کمند گیسو	۱۴۷	—	موریس مترلینگ
بیست‌وپنجم	زال و رودابه	۱۴۷	شاهنامه	فردوسی
بیست‌وششم	سالگرد* ۳۱	۱۴۹	مجموعه «شب‌های ایرانی»	آرمان رنو
بیست‌وششم	بهار	۱۵۴	دیوان	رودکی
بیست‌وششم	برف	۱۵۶	—	کمال‌الدین اصفهانی
بیست‌وهفتم	شکوه رستن	۱۵۹	—	فریدون مشیری
بیست‌وهفتم	نیایش	۱۶۱	خسرو و شیرین	نظلی

قالب نگارشی	محتوا یا موضوع	حوزه تقسیم‌بندی جهانی بر اساس اندیشه و محتوا	درون‌مایه
شعر (مثنوی)	ستایش خداوند	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (مثنوی)	ستایش مقام پیامبر	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نظم و نثر)	نبرد رستم و اسفندیار	ادبیات حماسی	تقابل نمادهای ملیت و منیت
داستان (نظم و نثر)	نبرد رستم و اسفندیار	ادبیات حماسی	تقابل نمادهای ملیت و منیت
داستان (نثر)	دزدیدن اموال بازرگان و نحوه برخورد او با دزد	ادبیات تعلیمی	خونسردی، تدبر و چاره‌اندیشی
داستان (نثر)	موانع تفاهم و نزدیکی انسان	ادبیات غنایی	دنیای صادقانه کودکان
داستان (نثر)	در آتش افکندن حضرت ابراهیم (ع)	ادبیات غنایی	تقابل روح یکتاپرستی با شرک
داستان (نثر)	بردار کردن حسنگ وزیر	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نثر)	تضریب و سخن چینی	ادبیات تعلیمی	حسادت و طمع
حسب و حال (نظم و نثر)	چگونگی نوشتن گلستان	ادبیات غنایی	توصیف
نثر تعلیمی	در سبب پیدایش عید نوروز	ادبیات تعلیمی	معرفی
شعر (قصیده)	دانش، دبیری و شاعری	ادبیات تعلیمی	آزادی و اختیار و اهمیت شعر متعهد دینی
شعر (غزل)	نیاز به معشوق آسمانی و برتر	ادبیات غنایی	عشق و عرفان
شعر (غزل)	ناتوانی و ناشکیبایی در برابر معشوق و دوری از او	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	تنها عاشق درد کشیده توان درک عشق را دارد	ادبیات غنایی	عشق
شعر (نو)	جوانمردی و رشادت حضرت عباس (ع)	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	شهید و شهادت	ادبیات غنایی	پیش‌بینی وقوع انقلاب اسلامی
شعر (غزل)	تأسف و تأثر از بیهوده بودن و بیهوده زیستن	ادبیات غنایی	توصیف ادبی
شعر (غزل)	بلندنظری، ایمان، مقاومت و ایثار ایرانیان	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (غزل)	طبیعت و بهار	ادبیات غنایی	توصیف عارفانه بهار
سفرنامه (نثر)	تاریخ و هنر طاق بستان	ادبیات غنایی	توصیف
سفرنامه (نثر)	هنر، تاریخ و جغرافیای چند شهر کویری	ادبیات غنایی	توصیف
داستان (نثر)	ایمان، اراده، تیزبینی، دقت و وقت‌شناسی امام (ره)	ادبیات غنایی	توصیف
نثر تعلیمی (نظم- نثر)	عرفان و ریشه‌های آن	ادبیات تعلیمی	معرفی
داستان (نثر)	جایگاه عرفانی حضرت علی (ع)	ادبیات تعلیمی	تقابل عشق زمینی با عشق آسمانی
نثر تعلیمی	بیان شریعت و طریقت و حقیقت و انسان کامل	ادبیات تعلیمی	معرفی
شعر (مثنوی)	بیان مسئله وحدت وجود	ادبیات تعلیمی	عرفان
داستان (نظم و نثر)	مراحل سیر و سلوک عرفانی	ادبیات تعلیمی	معرفی
شعر (مثنوی)	سیر و سلوک عرفانی	ادبیات تعلیمی	اخلاقی
داستان (نثر)	مشکل فرهنگی-اجتماعی	ادبیات غنایی	طنز
داستان (نثر)	دزدی در شب مهتابی	ادبیات غنایی-ادبیات تعلیمی	ساده لوحی- مقایسه
داستان (نثر)	دزدی در شب مهتابی	ادبیات غنایی-ادبیات تعلیمی	ساده لوحی- مقایسه
داستان (نثر)	تلاش برای رسیدن به معشوق	ادبیات غنایی-ادبیات تعلیمی	عشق-مقایسه
داستان (نثر)	تلاش برای رسیدن به معشوق	ادبیات غنایی-ادبیات تعلیمی	عشق-مقایسه
شعر (نو)	رنای امام حسین (ع) و یارانش	ادبیات غنایی-ادبیات تعلیمی	توصیف (مقایسه)
شعر (قصیده)	جلوه‌های بدیع بهار	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (قصیده)	بارش برف سنگین و مشکلات و عواقب آن	ادبیات غنایی	توصیف
شعر (نو)	دعوت به جنبش و پیوستن به رستاخیز طبیعت	ادبیات تعلیمی	عرفان
شعر (مثنوی)	نیازمندی و مددخواهی	ادبیات غنایی	عجز انسان